

Müslümanların Rönesansa Katkısı

AHMED İSA & OSMAN ALİ

STUDIES IN ISLAMIC CIVILIZATION The Muslim Contribution to the Renaissance

A compelling attempt to restore the historical truths of a "golden age" that ushered in the Islamic renaissance, and as a by-product that of the West. Islam created a civilization that changed the world for the better. Spanning a greater geographic area than any other, across the eastern hemisphere from Spain and North Africa to the Middle East and Asia, it formed a continuum between the Classical world and the European Renaissance.

AHMED ESSA with OTHMAN ALI

IIIT Books-In-Brief Series

MÜSLÜMANLARIN RÖNESANSA KATKISI

Ahmed İSA
Osman ALİ

Özetleyen
Alison Lake

Türkçesi
Emre Miyasoğlu

© International Institute of Islamic Thought , 2023

Studies in Islamic Civilization - The Muslim Contribution to the Renaissance

The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
Herndon, VA 20172, ABD
Posta Kodu: 669
www.iiit.org

IIIT Londra Ofisi
Richmond, Surrey
TW9 2UD, İngiltere
Posta Kodu: 126
www.iiituk.com

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir bölümün çoğaltılması yapılamaz.

Bu kitapta ifade edilen görüş ve fikirler yazar(lar)a aittir ve yayıncıların görüş ve fikirlerini ifade etmezler.

979-8-89193-289-0

Seri Editörleri
Dr. Anas S. al-Shaikh-Ali ve Shiraz Khan

Dizgi: Sadiq Ali
Kapak tasarımı: Shiraz Khan

Baskı/Cilt: Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 45522 Tel: (0212) 446 88 46
stepajans@stepajans.com

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler; asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Müslümanların Rönesansa Katkısı adlı bu kitabın tam ve orijinal hali 2010 yılında yayınlandı ve 2011 yılında ikinci baskısı yapıldı. İslam dünyasının muazzam katkıları olmaksızın, Avrupa'da Rönesans'ın gerçekleşmeyeceği tezini savunmak için Batılı araştırmacıların eserlerinden yararlanılan bir kitaptır. Hemen hemen bin yıl boyunca İslam, dünyanın diğer tüm devletlerinden daha geniş topraklara yayılan ve en önde gelen medeniyetlerinden birisiydi. Sınıflar ve ırklar arasındaki sosyal ayrımları ortadan kaldırdı; insanların ahlâk ve etik kurallarına uydukları sürece, dünyanın nimetlerinden yararlanabileceğini açıkça vurguladı ve en azından asırlardır kayıp olan kadim bilgiyi yeniden canlandırdı. Âlimlerinin dehası Avrupa'da entelektüel geleneği tetikledi ve yedi asrı aşan bir süre boyunca, Arapça bilimin uluslararası dili oldu. Tuhaftır ki, o zamandan bu yana İslam mirası göz ardı edilmiş ve tarihe gömülmüş halde durmaktadır. Aldous Huxley bir ifadesinde, *"Hakikat büyüktür; ama ondan da büyük olanı pratik bakış açısından hakikate dair görülen suskunluktur. Propagandacılar yalnızca bazı konulardan söz etmemekle.....kamuoyunu en gelişmiş suçlamalarla yapabileceklerinden çok daha etkin biçimde etkilediler"* şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Müslümanların Rönesansa Katkısı adlı bu eser, bu yanlış gidermek ve İslamî rönesansla başlayan ve yan ürün olarak Batı Rönesansını doğuran bir "altın çağ"ın tarihi hakikatlerini ortaya çıkarmak üzere yola çıkan ciddi bir girişimdir. Eser bunu yapmakla, zirvesindeyken insanoğlunun ilerleme ve kalkınmasının modeli olarak görülen bir kültürün başarılarının genel görünüşünü sunmaktadır.

TAKDİM

İslam medeniyeti, dünyayı dönüştüren bir dinin entelektüel mirasını ve büyük başarılarını üretti. Diğer tüm medeniyetlerden daha geniş bir alana, Kuzey Yarımkürede İspanya ve Kuzey Afrika'dan Ortadoğu ve Asya'ya yayılarak, ilk çağ dünyası ile Avrupa Rönesansı arasında köprü oldu. Günümüzde Müslümanlar, İslam toplumunu geri kalmış bir kültür olarak gösteren bir gözlükten görüldüğü tuhaf bir durumdadır. Popüler tarih anlatımları, İslam medeniyetinin zirvesindeyken insanoğlunun ilerleme ve kalkınma modeli olduğunu gösteren belgeli gerçeklerden tamamen kopuktur.

Bir çok eserde tüm İslam medeniyetinin varlığı ve katkıları ya en aza indirgenmekte veya tamamen göz ardı edilmektedir. Bu kitap bu yanlış düzeltmek ve İslam rönesansı ile başlayan "altın çağ"ın tarihsel gerçeklerini ortaya çıkarmak amacını gütmektedir. Kitapta İslam'ın bilim, sanat ve kültüre olan mükemmel katkıları sistematik olarak ele alınmaktadır. Ayrıca entelektüel gelişim ve skolastik çabalara öncelik veren bir dinî-insanî vizyonun temelini oluşturan kapsamlı bilimsel panoramanın ayrıntılı bir görüntüsünü sunmaktadır. Bu kitap Batılı araştırmacıların eserlerine dayanmakla birlikte, bir İslamî bakış açısıyla yazılmıştır.

İslam medeniyetinin başarıları ve ayrıca dünyaya ve Avrupa Rönesansına olumlu katkıları, hak ettiği değeri görmemektedir. Bu göz ardı etme, İslam dünyasında gerekli araştırmaların yokluğu ve pek de ilham verici olmayan mevcut kötü durumla birlikte, Batı akademik söyleminin Avrupa merkezli yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Günümüze kadar İslam medeniyetine ilişkin araştırmalar iki ana kategoride yer almıştır. Birinci kategoride, modern çağ akademiyasındaki İslam'ın ortaçağ medeniyetine ve sonrasında Batıda görülen gelişmelere olan muazzam ve çok kapsamlı katkısını inkâr etme trendi yer almaktadır.

İkinci akademik trend ise, Müslümanların gelişen İslam ve Batı medeniyetlerine katkısını kabul etmektedir. Bu akademisyenler bol kaynaklı ve yoğun bir alan araştırması yaparak, ortaçağ İslam'ının muazzam sayıdaki hazinesini ortaya çıkarmışlardır. Bu araştırmacılar Rönesans ve modern Batı medeniyetinin İslam medeniyetine, kabul edildiğinden çok daha fazla katkı yaptığı kanaatindedir. Ayrıca İslam medeniyetinin gayrimüslimlerle ilişkileri bağlamında ne dogmacı ne de dışlayıcı olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Yine de Batılı araştırmacıların siyasal önyargılı olan kısmı, 11 Eylül 2001 tarihindeki olaylar nedeniyle aşırılık yanlılarının görüşlerini öne çıkarmayı tercih etmektedir. Maalesef bu etkin eğilim, tarih boyunca İslam medeniyetinin gösterdiği açıklık ve yaratıcılığı büyük ölçüde göz ardı etmektedir. İslam ve İslam medeniyetinin bu şekilde okunması, mutedil (ılımlı, makul) bir İslam olmadığı, İslam tarihi ve geleneklerinin yalnızca bağnazlık, şiddet ve cihat sunduğu iddiasını öne çıkarmaktadır. Bu kitabın tarihsel bakış açısı, İslam medeniyetinin bu şekilde okunmasının hata ve kusurlarını ortaya koymakta ve İslam'ın bir din ve geçerli hukuk olarak daima diğer dinlerin mensuplarıyla barış içinde birlikte yaşamayı öngördüğünü kanıtlamaktadır. Ortaçağ'da İslam ümmeti gayrimüslimlerin katkılarını kabul ederek, medeniyetlerin kazanımlarını serbestçe sahiplenerek ve bu bilgiyi ilerici bir toplum inşası için kullanarak farklılıklar içinde birliği sağlamıştır.

Birinci Bölüm: **İslam'ın Tarihteki Rolü**

İslam, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında eşsiz bir köprü kurdu. Müslüman bilim insanları yüzyıllardır kayıp olan bilgileri kurtardı ve her defasında yeni bir şeyleri aydınlığa kavuşturdu. Bu yaratıcılık sağanağında Müslümanlar bütün dünyaya kendi katkılarını yaptılar ve bilgi arayışını bir ibadet olarak gördüler. Bu katkılar insanoğluna saygınlık bahşeden bir dinin eşsiz özelliklerinden kaynaklanıyordu.

İslam, insanın ahlaki sınırlar içerisinde dünya nimetlerinden faydalanabileceğini açıkça belirtmiş, sosyal sınıflar ve ırklar arasındaki ayrımların meşrulaşmasının önüne geçmek istemiştir. İslam medeniyeti Avrupa'dan Asya'ya coğrafi ve zamansal sınırları farklı insanlar arasında birlik kurmayı başarmıştır. Kadının İslam topluluklarındaki konumu ilerlemiştir. İslami yaşam tarzı, İslam medeniyetinin oluşumundaki bütün başarılarından ve etkilerden sorumludur.

İslam bin yıl boyunca dünyanın önde gelen medeniyetlerinden biriydi. Kur'an dili olan Arapça,¹ uluslararası bilim diliydi. Ancak birçok tarih kitabı İslam medeniyetinin başarılarını diğer medeniyetlerden yararlanmış olmasına bağlar. Bu tarihçiler, tüm dik-katlerini tek medeniyet olarak gördükleri Batı'ya yöneltmişler ve özellikle de bu dönemin önemli medeniyeti olarak nitelendirdikleri Avrupa'ya odaklanmışlardır.² Günümüzde yaşayıp yazmalarına rağmen, zihinleri karanlık çağlarda kalmıştır. Tanımlamaları ve hükümleri, milattan sonra 7. yüzyıldan günümüze kadar İslam'a, Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e (S.A.V.)* saldıran bilginlerin kitaplarından gelmektedir. O günlerin aşağılayıcı dili, bugünün akademik dili haline gelmiştir. Bu tavır, İslam'ın ve İslam medeni-

[*] Sallallahü aleyhi vessellem (Allah'ın dua ve selamı O'nun üzerine olsun), Hazreti Muhammed'in isminin geçtiği her yerde tekrarlanır. Bu tercüme bundan sonraki kullanımlarda tekrarlanmayacaktır.

yetinin reddedilmesi şeklinde açıkça görülmektedir. Bu tutumun sürdürülmesindeki yöntem klasiktir: Tarihçiler Yunan, Roma ve Hristiyanlığın ilk gelişme dönemleri üzerinde uzun uzadıya durduktan sonra, İslami dönemi kısaca geçer ve oradan Rönesans'a dev bir sıçrama yaparlar.

Bütün medeniyetler gibi önceki medeniyetlerden de yararlanan Müslümanlar, benzersiz bir medeniyet oluşturmuşlardır. Karşılığında diğer medeniyetler, özellikle gelişmeye başlayan Avrupa medeniyeti, İslam medeniyetinin fikirlerinden ve materyallerinden yararlandı. Yahudilik ve Hristiyanlığın gelişimini tamamlayarak başka bir tarihsel sürecin devam etmesine İslam medeniyeti yardımcı olmuştur ve bunun sonucunda bizim "batı medeniyeti" dediğimiz yeni bir baskın medeniyet ortaya çıkmıştır.

İkinci Bölüm

İlim ve İslam Medeniyeti

Öğrenmeye³ verdiği önem sayesinde İslam 7. yüzyıl dünyasında genişleyen boşluğu doldurmaya başladı. İslam'ın coğrafi genişlemesi entelektüel ve kültürel bir coşkuyla örtüşürken büyük medeniyetler azalmıştı ve Avrupa, karanlık çağlarını yaşıyordu. Kur'an, öğrenme için önemli bir uyarıcı olduğunu kanıtlamıştır. İlm (bilgi) kelimesi Kur'an'da yaklaşık 750 kez geçer. Aynı zamanda Peygamber Efendimizin hadislerinde de en çok tekrarlanan kelimelerden biridir. Ayrıca Kur'an, insanoğlunu düşünme⁴ yeteneğinden dolayı diğer tüm yaratıklardan net bir şekilde ayırmaktadır.

Arapça, bilimsel kavramların tanımlarında ve diğer bilgi alanlarında zengin bir dildir. Kur'an dilinin öğrenme düzeyini yükseltmesi, bir Müslümanın çocukluktan hayatının sonuna kadar onu güzel bir şekilde tekrarlaması, özenli bir şekilde ezberlemesi ve dinlemesi sayesinde.

Batı, İslam'ın ve İslam medeniyetinin dilbilimsel temeli olan klasik Arapça'ya bugüne kadar esirgediği önemi vermek durumundadır. Avrupa'nın Ortaçağ'ı boyunca, Arapça Müslüman dünyasında ve o zamanın Avrupa'sında egemendi. Arapça, yerini Latince'ye bırakana dek bazı Avrupa üniversitelerinde kullanıldı. Arapça sözlük ve temel dilbilgisi, Yahudi dilbilimi için de kaynak görevi gördü.

Avrupa'da okuryazarlık din adamlarının tekelindeyken, neredeyse başlangıcından itibaren, Müslüman toplum okumayı önemli ihtiyaçlarından biri olarak gördü ve okullar kurdu.⁵ Bu toplum, yaygın bir şekilde okuma-yazmaya odaklanmış eşsiz bir toplumdur. İslam'ın ilk yüzyıllarında Müslüman bilim insanları, çabanın, bilginin ve dindarlığın dünya hayatında ve ölümden sonraki yaşamda faydalı olacağına gönülden inanmışlardı. Ölümden sonra

göreceklere muameleyi, sahip oldukları bilginin ve dindarlıklarının belirleyeceğine inanıyorlardı. Öğrenme; Kur'an'da, Peygamberimiz ve halifelerinin öğretilerinde ve eylemlerinde önemle vurgulanmıştır.

Üçüncü Bölüm

İlk Müslüman Toplumun Kuruluşu

İlk Müslüman toplumu, dünyanın daha iyi hale geleceğine inanan iyimser bir topluluktur. Başka bir ifadeyle onlar, yaşam biçimlerini Kur'an'ın ayetleri ve Hz. Muhammed'in örnek davranışları ışığında değiştirdiler. Hayatlarının her alanına bu değerleri hakim kıldılar. Örneğin, Kur'an doğayla uyum içinde çalışmanın ve dünyanın güzelliklerinden faydalanmanın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca insana çok yüksek bir statü kazandırmıştır. İslam'a göre insan ne günah içinde dünyaya düşmüş bir yaratık, ne de yüce ve sorumsuz bir varlıktır. İnsan, sonsuz bir reenkarnasyon döngüsüne yakalanan ya da kitle içinde kaybolmuş, hiçliğe mahkum biri veyahut hayatı saçma ve anlamsız bir canlı da değildir. Kur'an, insan varlığının tüm karmaşık yapısıyla beraber bir mucize olduğunu söyler.⁶ Allah insanoğlunu üstün kılmıştır. Kur'an der ki "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık." İsrâ Suresi, 70.ayet

Hız. Peygamberimiz, Kur'an'ın mantığına ve diğer öğretilerine örnek teşkil etmiştir. Hız. Muhammed MS. 570 yılında Mekke'de doğdu. Çocukluğundan itibaren, hem özel hayatında hem de iş ilişkilerinde en güvenilir insan olarak itibar kazandı. O, ilk vahyi aldığı zamandan Medine'ye hicretine kadar, kendisine zulmeden Mekkelilere telkinlerde bulundu. Bu olay, yani Hicret, İslami takvimin başlangıcını ve ilk Müslüman toplumun kuruluşunu gösterir. Bir dizi mücadele ve savaştan sonra peygamberimiz ve ümmeti, sonunda Mekke'yi (yalnızca birkaç şehit vererek) fethetti, Kabe'yi putlardan temizleyerek İslam'ın merkezi haline getirdi. Peygamber Efendimizin vizyonu bu yeni medeniyete rehberlik etti ve cihad ya da bir başka deyişle uygun bir amaca ulaşma çabası, bunu elde etmek için bir araçtı. Cami, toplumun, eğitimin ve hükümetin merkezi haline gelirken, zekat ise yoksullara destek olmak ve sermayenin tekelleşmesini engelleyici eşsiz bir sistem oluştuyordu.

Hız. Muhammed sıradan biri gibi yaşayan mütevazı bir liderdi ve kadınlar da dahil bütün insanlara eşit muamele edilmesi konusunda ısrarcıydı. Kızların genellikle diri diri gömüldüğü, babalarının kız çocuğı sahibi olmaktan utandığı bir dönemde böyle bir gelişme çok dikkat çekiciydi. Peygamberimiz, kadınların kocalarının “vesayet”i altında olmadıklarını net bir şekilde açıklamıştır. Kadınların kızkılık soyadını evlilik sonrasında da kullanmaları yaygınlaştı. Erkeklerin sayısız kadına sahip olmaları engellenerek buna bir sınır getirildi. Kadınlara boşanma, nafaka⁷ ve çocukları için destek alma⁸ hakkı verildi. Kadınlar ayrıca mal ve servet sahibi⁹ olabilecek ve bunları yönetebileceklerdi. Bu gelişmeler, zamanının çok ötesinde şeylerdi.

İslam’ın geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte ortak anlayışlara ihtiyaç doğdu. İslam hukukunun ilk kurucularından olan dört bilgin : Ebu Hanife, Malik bin Enes, Muhammed bin İdris eş-Şafii ve Ahmed bin Hanbel’dir. Bu kişilerden ilk ve en seçkin olan Ebu Hanife, kendi hukuk ekolüne temel olarak Kuran’ı esas aldı ve onu kullandı. Ebu Hanife, Hız. Peygamber’in hangi Hadislerinin gerçekten ona ait olduğunu titizlikle tespit etmiştir. Onun İslam hukukuna yaklaşımı insancıldı ve onun öğrencileri hukuk alanında otorite oldular. Yukarıda adı geçen bu dört önemli bilgin sayesinde ve onların özenli ve sabırlı çalışmalarıyla İslam medeniyetinin temelini oluşturan İslam hukuku da şekillenmiş oldu.

Dördüncü Bölüm

İslami Dünya Düzeni

Henüz daha hicretin ilk yüzyılında etkileyici sayıda kişinin İslamiyete katılmasını sağlayan ilk Müslümanlar, bir yönde Kuzey Afrika ve İspanya'ya, diğer yönde de Çin ve Endonezya'ya kadar ulaşmışlardır. İlk Müslümanlar, kendilerinden sayıca üstün ve daha gelişmiş medeniyetlere sahip düşmanlarını şaşırtacak bir hızla hareket ediyorlardı. Barışsever toplulukların Müslümanlara nasıl davrandıkları da İslam dünyasının geleceği için önemlidir. Yahudiler ve Bizans'tan¹⁰ zulüm gören pek çok Hristiyan, Müslümanları nezaketle karşıladılar. Müslümanlar yönetimlerinde adildi, çünkü Peygamber Efendimiz diğer ülkelerin¹¹ insanlarına "iyi davranılması" konusunda onları uyarmıştı.

Müslümanlar tutarlıydı, o zamanların savaşlarında alışılmış olan şeyleri yapmıyorlardı. Ne fethettikleri şehirlere zarar veriyor, ne halkı öldürüyor, ne de kadın ve çocukları esir alıyorlardı. Müslüman ordular, herhangi kötü bir olayın yaşanmaması için şehirleri işgal etmiyorlar, çadır kentlerini ve askeri garnizonlarını şehrin dışına kuruyorlardı. Bunlardan bazıları Kahire¹² gibi kendi başlarına birer şehir olmuşlardır. Bağdat¹³ bilimin gelişmesi için kurulmuş ve Müslümanların ilk büyük entelektüel başkenti olmuştur. İslam hukuk okullarının kurucularından üçü burada yaşadı ve çalıştı. Bağdat, İslam tarihinde en uzun süre hüküm süren hanedan olan Abbasilerin başkentiydi. Moğollar MS. 1258'de şehri ve kütüphanelerini harap etmişlerdir.

İslamiyetin kılıçla yayıldığı görüşüne rağmen, Müslüman yönetimindeki İran, Irak, Mısır, Tunus ve İspanya¹⁴ gibi ülkelerde Müslümanlar azınlıktaydı. Müslümanlar kendi yönetimleri boyunca Hindistan ve Sicilya¹⁵ gibi ülkelerde bir azınlık olarak kaldılar. Genelde, Müslümanlar egemenlikleri altındaki Yahudi ve Hristiyanları rahatsız etmediler. İslamiyete dönüşlerin çoğu Fetihlerin üzerinden neredeyse yüz yıl¹⁶ ve üzeri geçtikten sonra yaşandı.

İslamiyet, bugün dünyanın en büyük İslam nüfusuna sahip ülkesi olan Endonezya ise savaş ya da fetih olmaksızın sadece tüccarlar ve sufiler¹⁷ aracılığıyla yayılmıştır.

Moğollar, İslam dünyasının önemli bir kısmını istila ve tahrip etmişler ve yine aynı Moğollar bu sefer gönüllü olarak İslam'ı seçmişlerdir. Ardından diğer Müslümanlarla pek çok konuda yarıştılar; bilim ve sanatı desteklediler, camiler ve okullar inşa ettiler. Moğolların torunları, Timur ve Babür İmparatorluğu gibi kendilerine özgü İslam medeniyetleri ve kültürleri oluşturdular.

Müslümanların medeni tavırlarına en belirgin kanıt, İslam dünyasının genişlemeye başladığı ilk yüzyılda Hristiyanlardan zulüm gören Yahudilere karşı davranış biçimlerinde açıkça kendini göstermiştir. Hristiyan zulmünden kaçan Yahudiler, Müslüman ülkelere sığınma talep etmişlerdir. İspanya'da, Müslümanlar birçok durumda, kendi bölgelerini yönetmeleri için Yahudileri görevlendirmiştir. Diğer Müslüman ülkelerde de Yahudiler topluluklarını korudular ve kendi kanunlarına göre yaşadılar. Yahudiler ayrıca Müslümanların yaşamında, hükümetinde ve akademik kurumlarında da yerlerini aldılar. Yahudi bilimi; din ve felsefede önemli gelişmelerden bazılarını çoğu başkentler etrafında kümelenmiş bilim insanları ile Müslüman hakimiyeti altında elde etti. Müslüman İspanya, Yahudiliğin entelektüel merkeziydi.

Beşinci Bölüm

Avrupa ve Batı Asya'da İslam Medeniyeti

Müslümanların okyanuslardaki kontrolü tamamen ele geçirmelerinden sonra, İslam dünyası daha da genişledi. Müslümanlar, yüzyıllar boyunca gemilerle seyahat ediyor, limandan limana giderek ticaret yapıyorlardı. Kur'an'dan esinlenen Müslümanlar, denizcilikle ilgili becerilerini geliştirmeye devam ettiler. Gemilere dümen eklediler. Batılılar dümeni ilk kez Haçlı Seferleri'nde Müslümanlardan görmüşlerdir. Yunanlılardan aldıkları usturlabı* geliştirdiler. Ayrıca Çinlilerden¹⁸ manyetik iğneyi aldılar ve pusulayı geliştirdiler. Tam donanımlı bir donanmaya sahip olarak Akdeniz'de hakimiyet sağladıklarında üçüncü halife olan Hz. Osman'ın halifelik dönemi idi. Müslümanların ticari gemileri Hindistan'a, Çin'e ve Afrika'nın güneydoğu sahillerine kadar ulaştılar. İngilizce amiral kelimesi Arapça komutan kelimesinden (*amir*) gelmektedir.

İspanya ve Sicilya'dan sonra Müslümanlar fetih ve genişleme konusunda büyük bir çaba göstermediler. İslam medeniyetinin sanat, ilim ve tarımda Sicilya üzerinde önemli bir etkisi vardı. Müslümanlar Sicilya'yı iki asır boyunca yönetti. Kral I. Roger'in hükümdarlığı süresince adanın yönetimi, ticaret ve tarımda olduğu gibi tamamen Müslümanların elindeydi. Bu, Hristiyan-İslam kültürünü ortaya çıkaran bir kaynaşmaydı. Kral II. Roger ve II. Frederick'in saltanatları sırasında da Sicilya adasında Müslüman kültürü baskın olmaya devam etti ve özellikle Kral II. Roger döneminde gemi yapımı ve denizcilik alanlarındaki Müslümanların uzmanlığı, Sicilya'nın önde gelen bir denizcilik gücü olarak yükselmesine yardımcı oldu.¹⁹ Kral II. Frederick, Doğu'daki Müslüman dünyasıyla iyi ve sıkı bir ilişkiye sahipti, Müslüman yöneticiler onun yakın arkadaşlarıydı ve bu hayranlık ona Avrupa'da düşman kazandırdı.²⁰

[*] Usturlab : Gök cisimlerinin yükseltisini ölçmekte kullanılan araç

Müslüman tüccarlar ve denizciler seyahat yazıları ve tuttıkları kayıtlarıyla coğrafyaya bir başka büyük katkıda bulunmuşlardır. Müslüman topraklarında seyahat eden Yahudi ve Hristiyanlar tarafından da benzer katkılarda bulunulmuştur. Bu arada, Müslümanların Asya'da, Hindistan, güney Rusya ve güneybatı Çin'e fetihleri devam etti. Abbasiler döneminde Müslümanlar uzak bölgelerle iletişim kurmak için bir posta sistemi oluşturmuş ve bunu Bağdat merkezli olarak geliştirmişlerdir. Bu tür ilerlemeler ve keşifler Kur'an ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine uygun idi.

Müslümanlar diğer kültürlerle açtılar ve onlardan bilgi ediniyorlardı. Müslümanlar her nereye giderse, orada medeni bir yaşam ortamı sağlamışlardır. Müslüman etkisi tüm dünyada birçok şehirde görülmüştür. Orta Asya'daki kırsal kesimler ticaret yollarına yakınlıkları sayesinde Müslüman olmuştur. Bu ticaret yollarından uzakta yaşayanlara da İslam'ı, Orta Asyalılar ve sufiler ulaştırdı. Bu çabalar İslam dininin hem kuzeye hem de doğuya yayılmasına dek sürmüştür. Bu yüzden Müslüman dünyasında yaşayan köyler, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi tecrit edilmiş konumda değildiler. Şehirlerle kurulan iletişimin en büyük mimarları, başka pek çok bilgiyi de ücra köşelere ulaştıran din öğretmenleriydi. İslam fetihleri diğer imparatorlukların fetihleri gibi olmamıştır, çünkü Müslüman idaresi büyük ölçüde olumlu sonuçlar doğurmuştur. Müslümanlar, ticareti geliştirerek ve ilimle ilgilenerek yerleştikleri ülkelerin yaşam şartlarının yükselmesine yardımcı olmuşlardır.

Altıncı Bölüm

Ticaret

Müslümanlar ticaret konusunda çok girişimciydiler. Daha ilk dönemlerinde, Mısır ve Akdeniz'in kuzey kıyısındaki savaşlar dışında ticaret ve dindarlık, İslam'ı ve onun takipçilerini Kuzey Afrika'ya taşımıştır. Müslümanların ticarete odaklanmaları, İslam medeniyetinin dünya çapında yükselişine katkıda bulunmuştur. Ticari anlayış, inanç ve kültürel açıklığın bileşimi Müslüman dünyasının büyümesinde güçlü bir etki olmuştur. Müslüman tüccarlar İran ve Bizans gibi iki büyük güç alanı arasında etkili bir köprü görevi görmüş, mevcut ticaret yollarında ve fethedilen bölgelerde ticareti geliştirmiş ve zenginliği artırmıştır.

Kur'an'da ticareti sürdürmenin emredilmesi ve insanların bu emre sıkıca bağlı kalması sayesinde ticaret önemini daha da artırarak Baharat Yolu boyunca devam etmiştir. Bu yol daha sonraları *Hac Yolu*²¹ olarak da anılmıştır. Hac sırasında rutin işler yasaklanırken, alışveriş yapmaya izin verilmiştir. Sonuç olarak Mekke şehri, uluslararası ticaret açısından son derece güvenli bir merkez haline gelmiştir.

Daha sonra ticaret, Afrika'nın kuzeyi ile batı kesimini, özellikle Gana ve Mali'yi birbirine bağlamış ve burada medeniyetin gelişmesini sağlamıştır. Müslümanlar, pek az yabancıyı gitmeye cüret edebildiği Afrika'nın değişik bölgelerine seyahat etmiştir. İslam'ın ticaret sayesinde yayılmasıyla Afrika'nın yarısından fazlası Müslüman olmuştur. Bu, ticarette de büyük bir değişikliğe sebep olmuştur ve Afrikalılar çok geçmeden İslam kültürünü benimsemiş ve aktif şekilde ticarete katılmışlardır. Akdeniz limanları Avrupa'yla ticaret için geliştirilmiş ve çeşitli kervan yollarıyla bağlanmıştır.

Müslümanların kullandığı başka bir ticaret yolu da İpek Yolu'ydu. Ayrıca İran ile Çin arasında önceden beri var olan deniz tica-

retinden de yararlanmışlardır. Bu yollar kanalıyla Çin ile kurulan temaslarda da Afrika'da olanlara benzer gelişmeler yaşandı. Birçok tüccar Çin'e yerleşti ve Çinliler arasında İslam'a yönelişlere neden oldu. Ticaret ve evlilikler yoluyla da Moğol yöneticilerin nihai kabullerine rehberlik eden hatırı sayılır bir Müslüman nüfus oluştu.

Müslümanlar, Çin ile Batı arasındaki bağlantıyı kolaylaştırmış ve bu sayede tüccarlar Uzak Doğu'dan Müslüman İspanya'ya²² Akdeniz boyunca rahatlıkla ve güvenli bir şekilde seyahat etmişlerdir. Müslüman ticareti ve kültürü, baştan başa Sicilya'dan güney İtalya ve oradan orta ve kuzey İtalya kanalıyla Avrupa'nın geri kalanına ulaşmıştır.

Müslüman tüccarlarla yerel halk arasında kurulan dostane ilişkilere gösterilebilecek sayısız örnek vardır. Doğuluların Müslüman tüccarlara karşı olumlu yaklaşımlarının nedeni, onların dürüstlükleridir.

Kısacası Avrupa ve Asya'daki İslam medeniyetinin gelişimi, genel olarak İslam'ın işbirliği, dürüstlük ve sosyal eşitlik prensiplerinden kaynaklanmaktadır. Özel olarak da bu gelişim, Müslümanların önemli ticari ürünlerin bir araya getirilmesi ve yüzyıllarca işleyişini sürdürecektir olan yeni ticaret ve nakliye ağları aracılığıyla taşınması konusunda getirdikleri yenilik sayesinde olmuştur. Bu gelişmeler Rönesans'ın oluşumuna destek olmuştur.

Yedinci Bölüm

Tarım ve Teknoloji

Müslümanların topraklarının kurak, verimsiz ve halklarının da tarım hakkında çok az bilgiye sahip olduğu şeklindeki Batı'daki çarpıtılmış ve basmakalıp düşüncelerin aksine, tarım İslam dünyasının ekonomik ve kültürel gelişiminde belirleyici faktörlerden biriydi. Müslümanlar bu alanda sadece bilgili olmakla kalmayıp, mevcut ürünleri geliştirmişler, yeni ürünlerin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına da katkıda bulunmuşlardır. Yüksek gelir getiren yeni ürünler, daha verimli toprak kullanımı, mevcut ürünlerin yeni çeşitlerinin üretimi ve sulama sistemlerinin geliştirilmesi gibi, ekonomiyi güçlendiren önemli değişiklikler ve yenilikler getirmişlerdir. Meyve, sebze, pirinç, tahıl, şeker kamışı, hurma ve pamuk üretiminde, bu yeniliklerin önemli etkileri görülmüştür.²³

Müslümanlar tarım ürünlerini ve ziraat yöntemlerini Müslüman İspanya'ya taşıdılar. Bu da orada önemli bir ekonomik büyümeye, Orta Doğu ve Asya'ya ihracata yol açtı. Müslümanlar, Asya menşeli turuncgiller, muz ve mango gibi bazı meyveleri diğer ülkelere de götürmüşlerdir. Müslümanlar karpuz yetiştirdiler ve yayılmasını sağladılar; ıspanak, patlıcan ve enginar gibi bitkilerin, başka yerlerde, anavatanlarının dışında da ekilmesini sağlamışlardır. Müslümanlar diğer gıda ürünlerinin de yaygın şekilde yetiştirilmesine ve birçok durumda yeni çeşitler geliştirmeye ve üretimin artmasına katkıda bulunmuşlardır. Dilbilimsel çalışmalar makarnanın²⁴ (İtalyancası pasta) İtalya'ya Müslümanlar tarafından getirildiğine dair güçlü bir olasılık olduğunu gösterir. Hindistan cevizi ve hurma gibi sınırlı yetiştirme alanına sahip ürünler de Batı'ya Müslümanlar tarafından tanıtılmıştır. Batı'ya Müslümanlar tarafından taşındığı dilbilimsel olarak kanıtlanan tarımsal ürünlerden biri de şekerdir. İngilizce'de "sugar" olarak geçen şeker, Arapça "*sukkar*"dan gelmektedir. Pamuk endüstrisi de İslam dünyasında gelişmiştir.

İngilizcedeki "cotton" yani pamuk kelimesi Arapça'dan gelir ve pamuk Müslümanlar için çok popüler hale gelmişti ve önemli bir tekstil malzemesi olmuştu. Müslüman ülkelerin çoğunda ekimi geniş ölçekte yapılmaktaydı ve Avrupa'da da yaygınlaşmıştır. Dağıtımı Bağdat merkezli büyük bir ticaret hale gelmişti.

Bütün tarım ürünleri Asya ve Afrika'da İslam'dan yüz yıllar önce de mevcuttu, ancak İslam medeniyeti tarım ürünlerinin çeşitliliğinde ve yayılışında büyük değişiklikler ortaya koymuştur. İslam medeniyeti bunları dünyanın birçok kısmına taşımıştır. Görüldüğü gibi, daha önceki Mısır, Mezopotamya ve Çin medeniyetlerinin aksine, İslam bireyin ve toplumun gelişmesine ve ilerlemesine neden olmuştur.

Müslüman yönetimler ulaşım ağı ve kervan yolları kadar kanunlarıyla, para birimiyle, ağırlık ve uzunluk ölçüleriyle de insanların ve ürünlerin dolaşımını kolaylaştırdı. Müslüman mühendisler sulama sistemlerinin gelişimi kadar saatler ve yel değirmenleri, damıtma, cam yapımı, parfüm yapımı, halılar gibi daha birçok alanda da ilerlediler. Müslümanlar Avrupalı, Afrikalı ve Asyalıların ticari yaşamları üzerinde yüzyıllarca süren büyük bir etki oluşturmuştur. Müslümanların dinlerini ve kültürlerini yayma konusundaki başarıları, ekonomik büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Ticari alışverişlerindeki dürüstlük ve girişkenlik, Müslüman tekniklerinin, ürünlerinin ve dillerinin dünyanın sayısız bölgesine nüfuz etmesini sağlamıştır.

Sekizinci Bölüm İslami İlmin Baharı

Müslüman toplumu büyüdükçe, bilgi edinme yolları da genişledi. Bu çabalar en yüksek derecesine Abbasi Halifeliği zamanında, özellikle de Harun Reşid ile oğlu Me'mun döneminde ulaştı. Bu iki halife İslam medeniyetinin ilerlemesine çok büyük katkı sağlamıştır. Müslümanların Kur'an hakkında ve diğer dini konularda kitaplar yazmaya başladığı bu dönemde, çeşitli milletlerin eserlerinden, Yunanca ve Farsça gibi dillerden Arapça'ya çeviriler çok büyük bir artış gösterdi. Arapça daha sonra yıllar içinde Batılı Üniversitelerde öğretim dili olarak kullanılmaya başlamıştır. Farsça, Arapça'dan çok sayıda kelime kazanmıştır.

İran'ın Cüندیşapur bölgesindeki okullar, kütüphaneler, evlerdeki büyük bireysel koleksiyonlar, bilimin ilerlemesine önemli katkılar sağladı. İspanya halifesi II. Hakem'in kütüphanesinde dört yüz bin kitap vardı. Kahire'deki Ezher Üniversitesi gibi yüksek öğrenim kurumlarının oluşturmuş olduğu akademik gelenekler, bugün Batı'da hâlâ uygulanmaktadır.

Harun Reşid bir dünya devletinin ilk halifesiydi. Bağdat, onun halifeliği döneminde İslam'ın altın çağı'nın kalbi olma özelliğini kazandı. Harun Reşid'in oğlu ve halefi Me'mun, dönemin en iyi hocalarından ders aldı. Hukuk, edebiyat, felsefe, belagat ve bilimde itibar edilen bir kişi oldu. Me'mun halife olunca Bağdat'ta dünyanın dört bir yanından bilim insanlarını çeken, araştırma ve arkeoloji merkezi olan Beytü'l Hikme'yi (Bilgelik Evi) kurdu. Burada daha çok Yunanca, Süryanice, Farsça ve Sanskritçe'den eser tercümeleri yapıldı. Yunanca eserlerin Arapça çevirileri, sonunda Aristo ve diğerlerine ilgileri yeni yeni uyanan Latin Avrupa'ya ulaştı. O zamanlar, ne kendisinden konuşulacak bir Batı ne de bir "Klasik Yunan" düşüncesi vardı.

Kadınlar da ilim konusunda çok etkindiler. Kur'an araştırmalarında, ilahiyatta, fıkıhta, sanatta (özellikle şiir ve musikide) ve tıp alanında etkindiler. Çok ihtiyaç duyulan ebelikte ve tıbbın diğer alanlarında kadınlar büyük gelişme gösterdiler. Bazı kaynaklarda, kadınların cerrahlık yaptığı ve "Salerno ve diğer İtalyan şehirlerinde" ders verdikleri kayıtlıdır. Pek çok Müslüman kadın ilimde ve başka alanlarda saygınlık kazanmıştır. Bunların arasında on yedi hükümdar ve yönetici, dokuz hatip, kırk iki ilahiyatçı, yirmi üç müzisyen, yetmiş altı şair, cami ve başka kamusal kurum inşa eden dört kadın vardı. Halifelerin eşleri de şiir yazma konusunda birbiriyle yarışmışlardır.²⁵

Bu dönemde, İmam Gazali ilim ve tecrübenin bir örneği ve İslam ilahiyatının en önemli alimiydi. Sosyolojinin kurucusu ve sosyal bilimler alanında bir öncü olan İbn Haldun da bu dönemin bir başka büyük entelektüeli idi. Arnold Toynbee, bir tarih felsefesi olarak onun Mukaddime'sini türünün en mükemmeli olarak tanımlar.²⁶ İbn Haldun'un bakış açısı geniştir. Bu, yaratılıştan başlayarak bir kaç yıl önceki olaylara kadar ve hatta İncil'e ait, Fars diline ve bölgesine ait, Yunan ve Roma dönemine ait olayların yanı sıra Arapların tarihini de içine alan bir bakış açıydı.

Dönemin ilim merkezlerinden biri olan Kurtuba'da (bugünkü Cordoba, İspanya'da) Arapça eğitim dili olarak kullanılmaktaydı ve bu eğitim dili diğer Batı üniversitelerinde de devam etti. Batılı bilim adamları bu sayede kendi başlarına yola devam ederken, Kilisenin kontrolü altındaki öğretim kurumlarından uzaklaştılar. İslam medeniyetinin dehası diğer kültürlerden edindiği bilgileri nasıl kullandığı örneğinde görülebilir. Böylece kendi entelektüel ortamını yaratmış ve dünya bilgi düzeyine kendi katkılarını yapmıştır. Entelektüel faaliyet, İslam medeniyetinde hiçbir siyasi ya da başka değişkenlerden etkilenmeksizin aralıksız sürdürülen bir eylemdir.

Dokuzuncu Bölüm

Bilimler

Kur'an, tabiatın güzelliğine ve yaratıcının fiziksel dünyadaki mucizelerinin varlığına özellikle vurgu yapar. Kur'an'ın pek çok ayetinde bizim içinde yaşadığımız dünyaya doğaya ve bilimsel unsurlara dikkatimiz çekilir ve bunların Yaratıcı ile olan bağlantılarına göndermelerde bulunulur. İslam, bilimsel araştırmalara karşı olmadığı gibi, aksine bu araştırmaları teşvik eder.²⁷ Kur'an, içinde yaşadığımız dünyadan kanıtlara dikkat çeker ve hiçbir şeyi ihmal etmeden her şeyin nicelik ve nitelik olarak dengesinin sağlandığını görmemizi ve *takdir* etmemizi ister.²⁸

İlk Müslüman bilginler dünyanın yuvarlak olduğunu, Kur'an'da yapılan bir tanımlamayı yorumlayarak zaten kavramışlardı. Avrupalılar ise Rönesans'a kadar, dünyanın düz olduğu düşüncesinde ısrar ederek bu olguyu kabul etmeyi reddetmiştir.²⁹ Müslüman İspanya'daki Müslüman ve Yahudi gökbilimciler Batlamyus teorilerini Aristoteles'in eserleri uyarınca reddetmişlerdir. Müslüman gökbilimciler, gözleme dayalı olarak ve başka gezegen sistemlerinin varlığını kabul ederek hazırladıkları takvimlerdeki yıldız haritalarına uyması için Batlamyus'un gezegen modelinde düzeltmeler yapmışlardır.³⁰ Müslümanlar henüz Yunan geometrisinden haberdar değilken, "Yunanlılarınkinden daha doğru" bir pi sayısıyla dairenin çevresini hesaplayabiliyorlardı.

Müslümanlar ilme duydukları derin saygıyla, fetihleri sırasında Bizans ve Fars bölgesindeki bilimsel kurumları korumuştur. Cündişapur, İslam dünyası için bir bilim merkezi olmuş ve buradaki bilginler, Emevilerin başkenti olan ve Emevi Halifeliği devrinde İslami bilimin temelini atıldığı Şam'a gitmişlerdir. Yüzyıllarca dünyaya hakim olan İslami bilim Abbasiler döneminde olgunlaşmıştır. Hindistan, Bizans İmparatorluğu ve İran'dan gelen bilginler Müslümanlardan ilim öğrenmek için Bağdat'da bir araya geliyorlardı. Tüm bilimsel dökümanlar daha önce bilimde kullanılmayan bir dilde hazırlanıyordu. Her şey, yorumlanmadan önce Arap-

ça'ya çevrilmek zorundaydı. Böylece yeni terimler ortaya çıkıyor, daha da önemlisi yaratıcılık kapasitesi artıyordu.

Astronomideki gelişmeler sayesinde gökyüzü hakkında elde edilen güvenilir bilgiler, gidecekleri rotayı belirlemek ve zamanı hesaplayabilmek için takım yıldızlarının konumlarını ve parlak yıldızların hareketlerini bilme ihtiyacı duyan gezginler için devrim niteliğindeydi. Ay takvimi Müslümanlar için son derece önemliydi ve onlar yıldız kümelerini yirmi sekiz gruba ayırmıştır. Ayın yıldızlar karşısındaki bu konumu, mevsimleri belirliyordu.³¹ İspanya Müslümanları Batı'ya dünyanın küre şeklinde olduğunu öğretti ve astronomik tablolar gibi diğer değerli önemli çalışmaları da insanlığın hizmetine sundu.

İslam'ın gelişinden bir buçuk asır sonra kimya bilimi gelişti. Müslümanlar kimya alanındaki çalışmalarını, belirli bir disiplin içerisinde olmasa da, yüzyıllar boyunca devam ettirdiler. Hastalıkların tedavisine büyük önem vererek kimya alanındaki araştırmalarını, farmakolojinin bir bölümü olarak sürdürdüler. Muhammed b. Musa el-Harizmi'nin algoritması ve cebirin gelişimi, geometrik çözümler, açı hesaplamaları ve trigonometrik çizelgelerle matematikte de önemli başarılar kaydedildi.³² İslam bilimi, özellikle Fars, Hint ve Antik Yunan gibi diğer medeniyetlerin başarılarına açık oluşu sayesinde gelişti. Müslüman yöneticiler tarafından desteklenen tercüme hareketleri ve çalışmaları bu konuda önemli bir rol oynadı ve İslam bilimindeki ilerlemeler Rönesans'ı etkiledi.

Onuncu Bölüm

Tıp

İslam'ın ilk yıllarında tıp dar bir bölge ile sınırlı değildi. Yunan bilim insanlarına iltica hakkı tanıyıp gelişmelerine imkan veren İran'ın en gelişmiş öğrenim merkezi Cündişapur sayesinde İran, Çin, Hindistan ve Yunanistan ilaç konusunda önde olan dört ülke konumundaydı.

Cündişapur, Arap ve Fars dünyasına pek çok hekim kazandırdı. İslam'ın ilk yıllarında yaşayan ve Hz. Peygamber ile aynı çağda bulunan bu hekimlerden bazıları temizlik, sağlıklı ve ölçülü yeme ve hastalıklar konusunda çeşitli tavsiyelerde ve uyarılarda bulunmuşlardır. İslam dünyasında tıp eğitimi geliştikçe sonraki halifeler de tıbbi tavsiye için Cündişapur'daki doktorlara güvendi. Bunlardan biri de Hunain ibn-Ishak'tır. M.S 9.yüzyılda yaşamıştır. Hunain, Yunan eserlerini Arapça'ya tercüme etti, Müslüman dünyasında etkili olan yüzlerce tıp eseri yazdı ve geleceğin etkili hekimleri olacak kişilere eğitim verdi.

Abbasi döneminde bütün bilim insanları iyi bir tıp eğitimi alıyor ve sonuç olarak çoğu bilge birer bilim insanı oluyordu. Ortam öğrenmeye son derece elverişliydi ve bilim insanları da oldukça saygın kimselerdi. 9. yüzyılın başlarında Bağdat'ta birçok okul, hastane ve 860 lisanslı doktor vardı.³³ Çok önemli eserlerin sahibi üç büyük doktor ve filozofun İslam tıp tarihinde önemli bir yeri vardı: Razi (Ebubekir Muhammed b. Zekeriya), Mecusi (Ali b. el-Abbas) ve İbn Sina (Ebu Ali el-Hüseyn). Razi'nin en önemli katkısı su çiçeğini kızamıktan ayırması olmuştur. Yunan tıbbı üzerine on ciltlik bir incelemeyi de içeren ve yarısı tıp üzerine olmak üzere toplamda iki yüzü aşkın eser üretmiştir.

İbn Sina (Batı'da bilinen adıyla Avicenna) Müslüman alimlerin en tanınmış ve önde gelen bir Ortaçağ filozofudur. Müslüman tıbbı, onun eserleri ve tıp kabiliyetiyle başarısının doruk noktasına ulaştı, bilinirliği Batı'da kısaca Kanun diye bilinen, beş ciltten ve

yaklaşık bir milyon kelimeden oluşan *el-Kanun fi't-Tıbb* adlı eserine dayanmaktadır.³⁴

Müslüman İspanya'nın ilk yıllarında doktor olmak isteyen bilim insanları Bağdat, Kahire, Şam ve İran'daki üniversite ve hastanelerde gerekli bilgi ve deneyimleri edinmek için bu şehirlere gitmişlerdir. Sonra Kurtuba kendi üniversitesini kurmuş, tıp ve felsefe alanında merkezleri oluşturmuş ve böylelikle Doğu'ya yolculuk yapma ihtiyacı azalmıştır. Sonuç olarak 12. yüzyıl dolaylarında ilim arayışı Doğu'dan Endülüs'e doğru yön değiştirmiştir. Bu da, ilerleyen zamanlarda Müslüman biliminin Avrupa'nın kalan kısmına doğru akmasını kolaylaştırmıştır. Endülüs'ün en ünlü Müslüman alimi Batı'da "Averroes" olarak tanınan İbn Rüşd'dür. Filozof olarak tanınmıştır. Bununla birlikte, kapsamlı bir tıp ansiklopedisinin yazarı ve iyi bir hekim, aynı zamanda Sevilla ve Kurtuba'da hakimlik yapmış usta bir hukukçudur. Edward Browne, Yunanlılardan miras kalan kimya ve tıbbi malzemeler alanındaki bilimsel doktrine en büyük katkısı Müslümanların yaptığını belirtmektedir. Tıp uygulamalarıyla eczacılık arasında neredeyse hiç fark yoktu, çünkü ilaç yapımıyla ilgili eğitim, tıp eğitiminin esas gereklerinden biriydi. Pek çok hekim, meslektaşlarının faydalanabilmesi için ilaçla tedavinin kısmen de olsa ayrıntılarını yazmışlardır. Sonuç olarak kimya ve botanik ayrı bir bilim dalından çok, ilaç hazırlama alanına daha faydalı birer yan dal olarak kabul edilmiştir. Tıbbi ve ilaç yapımı ile bilgi Müslüman dünyasından çıkarak her yere yayıldı. Bunu Müslüman okullarındaki tıp uzmanlarından öğrenerek istisnai yerlere seyahat eden tıp akademisyenleri sayesinde başarmışlardır.

Müslümanlar hastaneleriyle ünlüydüler ve günümüz dünyasının bildiği yeterlilikteki hastane türünü ilk kez kuranlardır. Eczacılığı bulmanın yanı sıra, İslam medeniyeti, ilaç hazırlama yöntemleri gibi Avrupa tıbbına aktarılan farmakolojik terminoloji ve uygulamalar ortaya koydu. Müslüman tıbbı etkili ve geniş kapsamlıydı. Ortaçağ dönemine ait İslami bilgi paradigması da odak noktasında eksiksiz ve kapsamlıydı.

On Birinci Bölüm

Arap Edebiyatı

Edebiyat ve sanat, İslam medeniyetinin değişmez iki yapı taşı olmuştur. Edebiyat ve sanatın Arap coğrafyasında İslam'dan önce de var olmasıyla birlikte, Müslümanların onları zirveye taşıdığına kuşku yoktur. İslam edebiyatı ve sanatı, bu alanda ulaşılan yüksek seviyedir. Edebiyatta temel olan dildir ve daha önemlisi de, dilin nasıl kullanıldığıdır. Her kültürün kendine özgü formları, metaforları, sembolleri, motifleri vardır ve bunlar kültürünün özüdür. İslam edebiyatı Müslüman dünyasının ruhunu yansıtır ve bu nedenle kendine özgü özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden birisi, hiç şüphesiz yazarların çocukluklarından itibaren öğrenmeye başladıkları Kur'an ve İslam bilgisidir. Diğer özellik ise, şiir, hitabet masal ve kabile temasına sahip İslam öncesi edebi geleneklerden gelir. Bunlar genellikle tarihsel gerçekleri efsanelerle birleştirir veya önemli tarihi şahsiyetlerin yaşamlarından da etkilendirilmiştir. Büyük tarihçi İbn Haldun, Al-Faraj'ın eseri olan Ezgiler Kitabı'nda "[Bütün Arapların] her türlü şiirde, tarihte müzik vb. gibi konularda geçmişte mükemmelliğe ulaştığını" yazdığını bir kez daha hatırlatır.³⁵

İslam'dan önceki hikayelerin ve efsanelerin kahramanları arasında kabile kahramanları kadar krallar da vardı. Çöl kahramanlarını şiirle övmenin bir gelenek haline geldiği Arap toplumunda bedevi hikayeleri de mısralar şeklinde anlatılırdı. Araplar şiire çok önem verirlerdi ve *Muallakat* (Yedi Kaside) bugün bile birçok Arapın bütünü ezberinden okuduğu en ünlü şiirdir.³⁶ Daha sonra İslam, edebiyatı etkilemeye başlamıştır ama Kur'an şairlerin arayışa devam etmelerinden onları alıkoymamıştır. Hz. Peygamber yaşarken bile şairlerin yeteneklerini sergilemelerine engel olmamıştır. İlk dört halife de, şiire ilgi göstermiş, özellikle "asil değerler" ve İslam ahlakından kaynaklanmış eserleri tercih etmişlerdir.³⁷ Emevi döneminde şairler arasında daha yaratıcı ve yeni bir tür olan gazelin de olduğu akıcı bir dil ortaya çıkmıştır.

İslam öncesi devirlere ait aşk şiirleri İslam'ın gelişinden sonra yeniden yazılmıştır ve Emeviler döneminde Mekke ve Medine'de şarkıların ve müziğin bir parçası olmuştur. Aşk şiirleri o dönemde içerikleri bakımından direkt bir temadan ziyade belirsiz olma eğilimindeydi.

Okur yazarlığın yeni gelişmeye başladığı yerlerde hitabet hâlâ önde gelen bir anlatım tarzı olmasına karşın nesir yazımı da gelişme göstermişti. İlk çalışmaların çoğu tarihi olmakla beraber, eski efsaneler yazıya geçirilmişti. En yaygın hikayeler, İslam döneminin ilk zamanlarında, Peygamberimizin de katıldığı ilk savaşları konu almış ve çoğunlukla da biraz abartılarak anlatılmıştır. Dönemin seçkin çalışması İbn İshak'ın hicri 1. yüzyılın sonlarına doğru kaleme aldığı siyerdir*. Bu eser, Hz. Muhammed hakkında akrabaları ya da ashâbı tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan bilgileri bilenlerle yapılan söyleşilere dayanmaktadır. İbn İshak rivayetlerin kaynaklarını belirtmiş ve onlardan duyduklarını aynen aktardığını ifade etmiştir. Onun Peygamber'in zamanına kadar ulaşan aktarım silsilesi yöntemi, hadislerin derlenmesinde de kullanılmıştır. Bu hadislerin derlenmesi ile "Peygamberin izlediği yol" olarak da bilinen Sünnet, Müslümanlar için Kuran'dan sonra en önemli dini rehber haline gelmiştir.

Kahramanlık destanları gibi çoğu nesir türü de beş asırlık Abbasi döneminde yazıldı ve bu halifeliğin oluşturduğu karmaşık ve kozmopolit bir kültürün içinde gelişti. Bu nesir, şiirin baskın konumuna karşı bir meydan okumaydı. Emevi dönemi ve Abbasi dönemi Arap-İslam kültürü arasında bir ayrım yapılmalıdır. Abbasi yönetimi, özellikle hakimiyetlerinin ilk yarısında edebiyat, felsefe, bilim ve sanat dallarında önemli bir değişiklik yapmıştır. Şiir hâlâ büyük bir saygınlığa sahip olmasına karşın edebi nesir hakim hale gelmiş ve başka kültürlerle, özellikle de İran'la kurulan geniş bağlantılarla yükselmiştir.

Bu erken dönem edebiyat eserlerinden en ünlü olanı Binbir Gece Masalları'dır. Bu hikayelerin birçoğu Farsça'dan tercüme edilmiş, Bedevi hikayeleri ve Arap halk şarkılarıyla birleştirilmiş, genellikle de Müslümanlar için öğretici hale getirilmiştir. Bu süreç, hikayelerin düzenini etkilemiş ve onlara daha derin anlamlar katmıştır.³⁸

[*] Siyer : Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitap. (tdk)

Nesre ilginin artmasıyla "*makamat*" olarak bilinen dramatik üslubun, ima ve mecaz üzerine kurulu yeni bir kompozisyon türü ortaya çıkmış ve anlatıcı önem kazanmıştır. Ahmed b. el-Hüseyin el-Hamedani'nin buluşundan beri bu tür, Arap dilinin bir hazinesi olarak düşünülmüştür.³⁹ Abbasiler döneminde şiir, geniş kapsamlı içerik, tarz ve tekniklerle, öncesinde olduğundan daha verimli hale gelmiştir.

On İkinci Bölüm

Fars Edebiyatı

Arap dünyasının dışında İslam medeniyetine ve kültürüne en büyük katkıyı yapan ülke İran'dır. İran kökenli çok sayıda bilim adamı ve akademisyen Arapça yazdıkları için Arap uygarlığının tarihine dahil edilmiştir. Farsça'nın yeniden canlanmasından sonra Fars edebiyatı, ortaya çıkmış ve kısa bir sürede saygın bir yer edinmiştir. Fars edebiyatının altın çağı, İslam kültüründeki ve İran'ın tarihindeki en dikkat çekici dönemlerden biridir. Rumi, Sadi ve Hafız gibi ünlü şairlerin eserleri sayısız dile çevrilmiş ve önde gelen Batılı yazarlarca takdir edilmiştir.

Arapça ve Farsça'nın her biri zengin birer dildir. Ancak Arap dili İslam'ın ilk dönemlerinde daha çok sözlü bir geleneğe, Farsça ise geniş bir yazılı edebi birikime sahipti. Bu birikime İslam edebiyatının bir parçası haline gelen destan türü de dahildi. İslam'ın gelişyle Farsça dili değişmiş ve Arapça alfabe, Pehlevi alfabesinin yerini almış ve Arapça'da mevcut olmayan bazı sessiz harflerin eklenmesiyle bu alfabe gelişmiş ve zenginleşmiştir.⁴⁰ Müslümanlar, özellikle Abbasiler, İran kültüründen hem faydalanmış hem de ona katkıda bulunmuşlardır.

İranlılar, diğer dillerden Arapça'ya çeviriler yaparken, Araplar da onlara kelimelerinin bir kısmını, İslam dinini ve şiir formlarını vermişlerdir. Arapların *kasidesi* İranlılar arasında erken dönem methiye yazımında hakim bir form olmuştur ve İranlılar *gazelin* ayrı bir lirik şeklini biçimlendirmişlerdir. İranlıların meydana getirdiği üçüncü bir biçim de "*Rubai*" ya da diğer bir deyişle "dörtlük" tür ve Ömer Hayyam'ın eserlerinin İngilizce çevirileriyle meşhur olmuştur. Dört mısra sınırlamasına rağmen, İran şiirlerinden bazıları rubai şeklinde yazılmıştır. Neredeyse bütün İranlı şairler zaman zaman bu formda şiirler yazmışlardır. Başka bir İran şiir formu olan "*Mesnevi*" çok daha kapsamlıdır. Birbirlerine kafiyeyle bağlı olan ve "beyit" diye nitelendirilen çift mısralardan oluşur.

Mesnevi’de vezinli ve kafiyeli beyitlerden oluşması dışında başka bir kısıtlama yoktur. Bu formda yazılan bazı eserler binlerce mısradan oluşan geniş hacimlere ulaşmıştır. Bunlara örnek gösterilebilecek eserlerden biri de *Rûmî’nin Mesnevi’sidir*.

Farsça edebi nesir tarzı, Arapça’dan yapılan çeviriler döneminde erken gelişti. Farsça, şiir dili olarak kendini kanıtlamış ve böylece Fars edebiyatının altın çağına hakim olmuş ve beş asır boyunca birbirinden başarılı şairler çıkarmıştır. Onların yüksek itibarı bugün de İran’da devam etmektedir. Dünyaca ünlü İranlı şairlerden Fırdevsî’nin yaklaşık altmış bin beyitlik *Şehname*’sinin İran destanlarının en seçkini olduğu düşünülmektedir. Fırdevsî Arapça kelime kullanmaktan kaçındığı için, onun eseri neredeyse tümüyle Farsça olan ilk Fars eserleri arasındadır.

Tasavvufi şiir de bu yıllarda yükselişe geçmiş ve doruk noktasına ulaşmıştır. Müslüman dünyasının çoğu alimi, Mevlana Celaleddin Rûmî’nin (1207-1273) İslam tarihinin en büyük yazarı olduğunda birleşirler. Mevlana sadece bir yazar değildir. Onun için, “Yüce Mistik” nitelemesi kullanılırken, Fars mistisizminin büyük bir örneği olarak kabul edilir. Rumi, yaşamında ve eserlerinde aşkı, hayatın ve dünyanın mucizelerini, özellikle de baharı, ney sesini, günışığını ve kalbin yükseklerle, çok yükseklerle çıkışını kutlamaktadır. Bütün bir halkın ve büyük bir medeniyetin Moğollar tarafından yok edildiği bir dönemde yaşamıştır. Müslüman dünyasını gezip tecrübe edinerek kendi medeniyetinin özü hakkında olağanüstü bir bilgiye sahip olmuştur.

Sadi de çok beğenilir ve onun en iyi İranlı şair olduğu düşünülmektedir. Onun, nesir kadar mısra olarak da yazdığı anlatılarının manevi ve ahlaki imaları vardı. Diğer bir büyük usta olan ve 14. yüzyılda yaşayan Hafız tüm zamanların en büyük gazel yazarı olarak bilinmektedir. İran’ın bütün şairlerinin arasında, o yazdığı şiirlerde pek çok şiir tekniğinin en usta kullanıcısı kabul edilir.

15.yüzyılın sonlarında Fars dili ve edebiyatı Hindistan’a yayılmış ve orada yaşayan Müslümanların dilini ve edebiyatını etkilemiştir. Böylece daha sonra Urduca denilecek olan ve Hint-Aryan’dan (Sanskritçe) gelen yeni bir Hint dilinin başlangıcı oluşmuştur. Bu iki dil ile birlikte Babürler kendi medeniyetlerini yarattılar ve buradan çıkan zengin kültür de sonradan Fars edebiyatını etkilemiştir. Fars dili ve edebiyatı, İslami edebi sanatlar geleneğine eş benzeri görülmemiştir hazinelerle katkıda bulunmuştur.

On Üçüncü Bölüm

Sanat

İspanya'daki en güzel anıtlardan iki tanesi Cordoba'daki Kurtuba Büyük Camii ve Gırnata'daki El-Hamra Sarayıdır. Bu mimari yapılar, İslam sanatının açık göstergeleridir. Bu binalar açık planlı, parlak, ferah, renkli ve görkemliydi ve aynı zamanda kalligrafları, geometrik tasarımları ve arabesk tarzları bakımından zengindiler. Kur'an'ı Kerim birçok yerde güzelliğe vurgu yapar.⁴¹ Müslümanlar, Allah'ın kendilerine verdiği eşsiz güzellik olan Kur'an'ı Kerim aldılar ve kitaplarını ve İslam'ın camilerini eşsiz bir İslami görsel dizayn yaratmak sureti ile güzelleştirdiler. Müslüman dünyasında bugün nereye gidilirse gidilsin, hemen hemen her yerde, ihtişamlı yapılardan muhteşem hat işlemelerine, harika geometrik desenler ve arabesk süslemelerden, kitaplardaki tasarımlara ve hat sanatına kadar pek çok güzellikle karşılaşılır. Arabesk tarzında görülen geometrik tasarımlar İslam sanatının en belirleyici estetik formlarıdır.

Bu zanaatlar İslam'dan çok önceleri de mevcuttu. Örneğin halının başlangıcı, İslam'ın gelişinden en az bin yıl öncesine dayanmaktadır. Hammadde ve üretimde bir artış görüldüğü gibi, sanatçılıkta da yükseliş olmuş ve böylelikle halı herkesin ulaşabileceği bir ürün haline gelmiştir. Kısa sürede camilerin içleri halılarla kaplandı ve göçebeler onları seyahatlerinde taşınabilir ev eşyası ve bir nevi mal olarak kullandılar. Namaz seccadesi, bütün Müslüman dünyasında halının en yaygın kullanım formu haline gelmiştir. Avrupa Rönesansı'nın başlarında halı, Müslüman dünyasından en çok istenen ürünlerin arasındaydı. Halılar zengin desenlerine göre değerlendiriliyor ve önde gelen Avrupalı sanatçıların tablolarında bile yer alıyorlardı.

Müslümanlar, seramik ve cam alanında kalaylı sır yöntemini yeniden keşfettiler ve geliştirdiler. Bu teknik daha sonra Avrupa'ya yeniden tanıtıldığında, Batı'da hakim bir teknik haline gelmiştir. Müslümanların keşfettiği cilalama tekniği Avrupa'ya İspanya ve İtalya aracılığıyla girmiştir. İtalya, üç asır boyunca Müslüman

dünyasından kiliseleri süslemek için sırlı çanaklar ve seramik tabaklar satın almıştır. Müslüman dünyası, Ortaçağ'da cam ve nefes taşıyan yüksek kaliteli sanatsal ürünler yapan muhtemelen tek medeniyetti. Cam, günlük hayatta ve dekorasyonda yaygındı. Altınla ya da altınsız olarak uygulanan bir başka teknik de emaleme idi.

Uzmanlar, İslam sanatları arasında en çok Fars, Babür ve Türk eserlerinde kendini gösteren en zarif İslam minyatürlerinden hoşlanırlar. Minyatürlerin detayları titizlikle ve zarifçe işlenir. Küçük ayrıntılara dikkat edilmesi minyatür resmin başlangıcını oluşturmuştur. Minyatür resimler; hat sanatı, bahçeler, halılar, binalar ve giysiler gibi diğer İslam sanatlarını da göz önüne çıkartmaktadır. Altın ve parlak renkli değerli taşlar kullanımıyla yapımları için çok zenginlik harcanmıştır.

Müzik neredeyse İslam'ın başlangıcından beri var olmuş ve İslam'ın çıktığı Hicaz da dahil olmak üzere her Müslüman bölgesinde icra edilmektedir. Hz. Peygamber Kur'an'ın güzel okunmasına özel dikkat sarf etmiştir ve Müslümanlar "sesin sanatını"⁴² kabul etmişlerdir. İlk Müslüman "müziği" ilk halifeler dönemine kadar dayanan vokaldi yani sesin sadece kendisiydi. Kuran okumaları, çoğunlukla doğaçlamalar, sözcüksüz, yalnızca sese vurgu yaparlardı. Müzik yerel kültürlerle aittir ve Müslümanlar İslamiyet yayılırken karşılaştıkları insanların geleneklerine müdahale etmedikleri için müzik kendi haline bırakılmıştı. Geleneksel yerel şarkılar, melodiler ve enstrümanlardaki müziğin yerel sesi açık kanıtıdır.

Hat sanatı, Müslüman dünyasında mimari gibi önemli bir sanat şeklidir. Kur'an'ın ilk kopyaları eğimli bir şekilde yazılıyordu. Hicri birinci yüzyıldan itibaren Mekke ve Medine'de yeni gelişen bu yazı çeşidi, Kur'an'a özgü bir yazı biçimi halini almış ve hat sanatının başlangıç noktası olmuştur.⁴³ Yazının çeşitli biçimleri çeşitli ortamlarda ve hatta dekore edilmiş binalarda kullanılmaya başlanmıştır. Allah lafzı, İslam hat sanatında sayısız biçim ve süslemenin de odağı olmuştur. Özellikle İslam tarihinin ilk dönemlerinde yaşayan ve geometrik tasarımların yaratıcısı olan Müslüman sanatçıların dehası, arabesk tarzında görülen geometrik tasarımların gelişiminde güçlü şekilde yansıtılır. Cami, İslam'ın başlıca sanatlarını, özellikle de hat sanatı ve arabeski ihtiva eder.⁴⁴ Mimari, bir İslam sanatıdır ve bu nedenle üzerinde durulmayı hak eder. Medine'deki Mescid-i Nebevi (Hz. Muhammed'in Mescidi), bir kubbesi ve minaresiyle bütün İslam ibadet yapıları için örnek alınacak mimari bir yapı olmuştur.

On Dördüncü Bölüm

Osmanlının İslam Medeniyetine Katkısı

Türkler ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu dönemi, İslam medeniyetinin daha sonraki gelişimi ve olgunlaşması sürecine büyük katkıda bulunmuştur. Osmanlı sanat ve mimarisi Asya, Fars, Arap, Müslüman, Bizans ve Avrupa Rönesansı gibi çok sayıda medeniyetin ilginç karışımını yansıtmaktadır. Bu karışım, eşsiz Osmanlı dinamizmini ve üretkenliğini ortaya çıkarmıştır.

Müslüman Türk Devletleri, Müslüman dünyasına has ve erken dönem dikdörtgen minarelerinden farklı yeni bir tür minare ortaya koyarak İslam mimarisine birçok özellik ve yenilik getirmiştir. Kubbeye anıtsal kübik alanın bir arada oluşu bir yenilikti. Türkler anavatanları Orta Asya'da daha sonra Türk mimarisini ve dekoratif sanatlarını etkileyen kubbe benzeri çadırlarda yaşamışlardır. Selçuklu döneminde, ana mimari özellik olarak kubbeye verilen önem, bir yapının çevresiyle bütünleşmesi için gerekli görsel bütünlüğü ortaya çıkarmıştır. Sanatsal bir karışım, eşsiz canlılığı ve yaratıcılığı ortaya çıkarmıştır ve bu eşsiz Osmanlı eserleri meydana gelmiştir. Dilleri Fars ve Arap poetik anlatım geleneğiyle ve bu dillerin kelime dağarcığıyla zenginleştirilen Türkçe'ydi.

Osmanlı İmparatorluğu cami mimarisine ve inşasına özel bir önem göstermiştir. Çünkü cami İslam medeniyetinde, özellikle de Osmanlı devlet ve günlük yaşamında çok önemli bir yer tutmaktaydı. 1453'te İstanbul'un fethi (eski adı Konstantinopolis) ile Osmanlı sanat ve mimarisinde Bizans etkisi başlar. Bu etki Fatih Sultan Mehmet ve Muhteşem Süleyman'ın öz güvenine ve dünya vizyonuna bağlanır. Ayrıca halihazırda mevcut bulunan pek çok dini ve seküler yapının, özellikle de Osmanlıların Bizans İmparatorluğu'ndan İstanbul'u fethederek miras aldığı Ayasofya Kilisesinin varlığına da bağlanmıştır. Fetihden sonra, kilise muhteşem bir camiye dönüştürülmüş ve Osmanlı mimarları için bir ilham kaynağı olmuştur. Merkezi plana sahip kubbe tavanlı yapılar

İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında görülüyordu. Bu yapılar, Roma-Bizans ortak mimari mirasının eşzamanlı canlanmasına kısmen atfedilebilir.

19. yüzyıla kadar, Osmanlı bir dünya gücü olarak üç kıtaya yayıldı. Onlar serbest dünya ticaretine damga vurmalarıyla öncüydüler ve Avrupa kapitalizminin büyümesine büyük katkı sağladılar. Osmanlı haritacı ve yazarları Avrupa Rönesansı haritacılarıyla klasik antik eserler ve özellikle Batlamyus'un Coğrafya'sı gibi aynı kaynakları kullanmışlardır.⁴⁵

Pek çok bakımdan kendinden önceki Akdeniz imparatorlukları olan Roma ve Bizans'ın Müslüman halefidir. Bu yüzden Osmanlılar kendilerini hem Roma hem de Müslüman geleneklerinin varisi ve dolayısıyla kültürleri birleştiren "Evrensel İmparatorluk"un hükümdarları saymışlardır. Osmanlı devletinin, bir bakıma Bağdat'daki Abbasi Halifeliği gibi kozmopolit bir imparatorluk ve esas eğilimlerinde çok kapsayıcı sivil bir devlet olduğunu söylemek yanlış olmaz. Devletin yapısı renk, ırk, din, sınıf ve cinsiyet ayrımı yapmadan herkese kendini geliştirme ve devlete hizmet etme imkanı tanıyordu. Bu yapı devlet tarafından tesis edilen çok sayıda kaliteli kuruluş sayesinde oluşmuştur. Millet sistemi, imparatorluğu bağlı oldukları dine göre yarı özerk topluluklar halinde ayırıyordu. Osmanlıların dini hoşgörü⁴⁶ ve duyarlılıkları mimariye, cami yapımına ve okullara yansımıştır. Onların İslamla eşsiz bağları hiç kesilmedi, sanat tercihleri ve hamilikleri çok etkiliydi.

Osmanlı İmparatorluğu; Türk, Fars, Moğol, Mezopotamya devletleri ve farklı etnik Müslüman grupların zengin siyasi geleneklerinin mirasçısı ve altı yüz yıl boyunca Doğu ile Batı arasındaki etkileşimin merkezinde olmuştur. Osmanlı hükümdarları sadece Türk-Fars ve İslam tarihinde bulunan yönetim modelini temel almışlardır. Osmanlı siyaset teorisinde hükümdarın ana fonksiyonu, ülke toprakları içerisinde "adalet"i sağlamaktır. Hükümdarın birincil görevi, halkını yönetimin aşırılıklarından, yağmacı vergiler ve yozlaşmış yerel idarecilerden korumaktır. Sonuç olarak, Osmanlıların yönetim biçimi ve gösterdiği hoşgörü, İspanya'dan gelip İstanbul'a yerleşen büyük Yahudi nüfusu gibi göçmenlerde memnuniyet uyandırmıştı.⁴⁷ Bu kültürel kaynaşma entelektüel ve sanatsal değişimle birlikte, Osmanlı'nın hem Avrupa'daki Rönesansı etkilemesine hem de ondan etkilenmesine sebep olmuştur.

On Beşinci Bölüm

İslam'ın Rönesansa Etkisi

İslam'ı ve Müslüman alemini yok etmek isteyen Avrupalı Hristiyanlar, İslam medeniyetinin başarılarından en çok faydalananlar olmuştur. Müslümanlar Avrupa'daki bilim, tıp, felsefe ve sanatı fazlasıyla etkilemiştir. Sonrasında Moğollar, İslam dünyasının önemli bir kısmını istila ve tahrip etmişler, Hristiyanlar ve Haçlılar ile birlik olup İslamiyeti yok etmeye çalışmışlardır. Ve yine aynı Moğollar bu sefer gönüllü olarak İslam'ı seçmişlerdir. Ardından diğer Müslümanlarla pek çok konuda yarıştılar; bilim ve sanatı desteklediler, camiler ve okullar inşa ettiler ve İslam medeniyetini yüzyıllarca yaymaya çalıştılar. Moğolların torunları, Hint Babür İmparatorluğu gibi kendilerine özgü İslam medeniyetleri ve kültürleri oluşturdular. Safevi İran ve Osmanlı Türkleri ile İslam Medeniyetini yaşatmaya devam ettiler.

İslam toplumu Avrupa'da tıp, felsefe, edebiyat ve bilimi güçlü bir şekilde etkilemiştir. Batı tıbbı, yüzyıllar boyunca İslam tıbbının devamıydı. Avrupa'da tıbbi uygulamalar büyük ölçüde İslam tıbbına; Yahudi ve Müslüman doktorların bilgeliğini kullanmaya dayanmaktaydı. Müslüman dünyasından tıbbi bilgilerin alındığına dair inkara rağmen, Batı'nın Müslümanlardan bilgi ediniminde bir devamlılık vardı ve muazzam bir bilgi mirası aldığında şüphe yoktur. Bunun en açık kanıtı, Müslüman dillerinden, özellikle de Arapça'dan yapılan çevirilerin bolluğudur. İslam tıbbı, İngilizce konuşan dünyada Chaucer'ın The Canterbury Tales'ı ve Shakespeare'in Othello'su ile edebi onay da almıştır.

Müslümanların sahip olduğu bilgiler, Batı'ya İspanya ve İtalya'daki akademik merkezler aracılığıyla girmiş ve fikirler Haçlı Seferleri sırasında tercüme edilmiş belgelerle nüfuz etmiştir. Bazı otoriteler, Avrupa'nın Yunan felsefesini de İslam medeniyetinden aldığına fikir birliği içindedir. Müslüman alimlerin yorumları çok önemliydi. Müslümanlar felsefe ve tıp bilimi arasındaki çok yakın

ilişkiyi temel alarak kurdukları düşünce temeli sayesinde daha da ileri gittiler. Rönesans dönemine kadar, Arapça büyük bir olaslıkla dünyada kendisinden en çok çeviri yapılan dili olmuştur.

İslami bilginin önemli bir kısmı Avrupa'ya yüzyıllar boyunca Ortadoğu'daki bir Müslüman şehri gibi olan Müslüman İspanya'yla girmiştir. Pek çok gayrimüslim, Müslüman isimlerini, kıyafetlerini ve geleneklerini benimsemiş, özel ve idari işlerinde Arapça kullanmıştır. Müslüman, Yahudi ve Hristiyan öğrenciler, Şarhman da dahil olmak üzere, İspanya'daki İslam üniversitelerine gidiyorlardı.

12. yüzyılda, yani İslam'ın ortaya çıkışından beş asır sonra, popüler edebiyat da dahil olmak üzere ama çoğunlukla bilim, tıp ve felsefe eserlerinin Arapça'dan Latince'ye tercümesi orada başlamıştır. 13. yüzyıla kadar, Arap bilim ve felsefesi Avrupa'ya aktarılmıştı. Yine de, Hristiyan Avrupa İslam ilmini tanımak konusunda gönülsüzdü ve metinlerin kaynaklarını Yunanlılara dayandırma eğilimindeydiler.

Filozof Farabi çalışmalarıyla, Batı'ya bilgi arayışında yardımcı olmuş; yalnızca Müslümanlar değil, Yahudiler ve Hristiyanlar da felsefenin inceliklerini anlamak için onun eserleri üzerinde yoğunlaşmışlardır.⁴⁸ Farabi'nin Batı düşüncesi üzerindeki etkisi, oldukça önemlidir. Farabi'nin Kur'an'ı temel alarak yaptığı çalışmaları Albertus Magnus ve Thomas Aquinas'ı da etkilemiş, onların Hristiyanlıkla felsefeyi uzlaştırma çabalarına katkısı olmuştur.⁴⁹

İslam medeniyetinin Batı'ya en önemli etkilerinden biri de edebiyat alanında olmuştur. Ortaçağ ve Rönesans döneminde, Hristiyan dünyası üzerinde dışardan etki alanı oluşturan ana unsur Arap edebiyatı idi. İslam, ilk bin yılı boyunca, Avrupa'ya neredeyse tamamen Arap edebiyatı sayesinde girmiş ve yayılmıştır. Haçlı Seferleri sırasında başarısız olan Hristiyanlar, Müslüman dünyasını yıkmak ve ortadan kaldırmak için Moğolların ittifakını kazanmaya çalışmışlardır. Ancak Batı dahil bütün medeniyetler, İslam medeniyetinin başarılarından faydalanmıştır ve İslam, Hristiyan alemi üstünde büyük bir kültürel etki bırakmıştır.

Bu nedenlerle, Arapça'dan Avrupa dillerine yapılan çevirilerin ve Batı'nın Müslümanlardan aldığı büyük bilgi birikiminin (Antik Yunan ve Doğu biliminin aktarımı ya da gelişmiş hali de olsa) Rönesans'a ve modern Batı medeniyetinin gelişimine önemli katkıları olmuştur.

Notlar

- 1 J.M. Roberts, *The Penguin History of the World* (Harmondsworth, Middx, UK: Penguin Books, 1980), p.378.
- 2 Ibid., p.62.
- 3 Franz Rosenthal, *Knowledge Triumphant* (Leiden, The Netherlands: E.J. Brill, 1970), p.70.
- 4 Qur'an Ali Imran 13, Bakara suresi 118 ve 269, Lokman Suresi 20. ayetler
- 5 Roberts, *Penguin History of the World*, p.394.
- 6 Qur'an Sâd Suresi 71-72. ayetler
- 7 Qur'an Bakara Suresi 241. Ayet
- 8 Qur'an Bakara Suresi 233. Ayet
- 9 Marshall G.S. Hodgson, *The Venture*, 3 vols. (Chicago, IL, & London, 1974), vol.1, p.182.
- 10 Paul Johnson, *Civilizations of the Holy Land* (New York: Atheneum, 1979), pp.169–170.
- 11 Johnson, *Civilizations*, p.170. Also Abba Eban, *Heritage: Civilization and the Jews* (New York: Summit Books, 1984), p.127.
- 12 Philip Khuri Hitti, *History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present*, 9th edn. (London: Macmillan; & New York: St. Martin's Press, 1968), pp.619–620.
- 13 Philip K. Hitti, *Capital Cities of Islam* (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1973), pp.510–512.
- 14 Albert Hourani, *A History of the Arab Peoples* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1991), pp.46–47. 15 Bernard Lewis, *Islam and the West* (New York, and Oxford, UK: Oxford University Press, 1993), p.12.
- 16 Richard Bulliet, *Conversion to Islam in the Medieval Period* (Cambridge, MA; and London: Harvard University Press, 1979), pp.33, 34, 37, 44, 82, 97, 109 & 124.
- 17 Philip Curtin, *Cross-Cultural Trade in World History* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1984), p.107.
- 18 Hitti, *History*, p.299.
- 19 Hitti, *History*, p.609.
- 20 Sayyid Fayyez Mahmud, *A Short History of Islam* (Karachi, Pakistan: Oxford University Press, 1960), p.209.
- 21 Qur'an Kureyş Suresi 2.ayet
- 22 The New York Times, March 16, 1993.
- 23 Andrew M. Watson, *Agricultural Innovation in the Early Islamic World* (Cambridge, UK: Cambridge Uni. Press, 1983), p.2.

- 24 Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony: The World System AD 1250–1350* (New York, & Oxford, UK: Oxford Uni. Press, 1989), p.43. Also, Andrew M. Watson, *Agricultural Innovation in the Early Islamic World* (Cambridge, UK: 1983), p.22.
- 25 A.M.A. Shustery, *Outlines of Islamic Culture* (Lahore, Pakistan: Sh. Muhammad Ashraf, 1976), p.325.
- 26 Arnold Toynbee, *A Study of History* (London: Oxford University Press, 1961), vol.10, pp.64–86, vol.9, pp.175–182.
- 27 Qur'an Enbiya Suresi 30, Nur Suresi 45, Furkan Suresi 53-54, Sebe Suresi 9, Fussilet Suresi 11. Ayetlere bakınız
- 28 Qur'an Furkan Suresi 2.ayet , Kamer Suresi 49.ayet ve diğer Surelere bakınız
- 29 Colin A. Ronan, *Science: Its History and Development Among the World's Cultures* (New York: Facts on File Publications, 1982), p.203.
- 30 J. Casulleras and J. Samso (eds.), *From Baghdad to Barcelona: Studies in the Islamic Exact Sciences in Honour of Prof. Juan Vernet*, 2 vols. (Barcelona: Barcelona University, 1996), vol. 1, p.479.
- 31 Akbar S. Ahmed, *Discovering Islam: Making Sense of Muslim History Society* (London&NY) : Routledge, 1988), pp.238–346.
- 32 George Sarton, *Introduction to the History of Science*, 3 vols. Vol.1, *From Homer to Omar Khayyam* (Baltimore, MD: Williams & Wilkins for the Carnegie Institute of Washington, 1927; repr. 1962), p.666.
- 33 Edward G. Browne, *Arabian Medicine* (Lahore, Pakistan: Hijra International Publishers, 1990), p.48.
- 34 Ahmed, *Discovering Islam*, p.221.
- 35 Reynold A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1966), p.323.
- 36 Bernard Lewis, *Islam and the West* (New York, and Oxford, UK: Oxford University Press, 1993), pp.120–121.
- 37 Salma Khadra Jayyusi (ed.), *The Legacy of Muslim Spain* (Leiden, The Netherlands; NY; Cologne: E.J. Brill, 1992), pp.387–396.
- 38 H.T. Norris "Fables and Legends," in Julia Ashtiany, T. Johnstone, J. Latham, R. Serjeant, and G. Rex Smith (eds.), *The Cambridge History of Arabic Literature: 'Abbasid Belles-Lettres* (Cambridge, UK: Cambridge Uni.Press, 1990), pp.137–138.
- 39 Reynold A. Nicholson, *A Literary History of the Arabs* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1966), pp.429–430.
- 40 Manoochehr Aryanpur, *A History of Persian Literature* (Tehran: Kayhan Press, 1973), pp.70, 72, 73.
- 41 Qur'an A'raf Suresi 31–32. Ayetler , Nahl Suresi 8.Ayet ve 13.Ayet , Kaf Suresi 7.Ayet
- 42 'Handasah al-βaw~' or 'the art of sound'.
- 43 Giovanni Curatola, *The Simon and Schuster Book of Oriental Carpets*, trans. Simon Pleasance 1981, pp.28–30.
- 44 Ibid., p.28.
- 45 Halil Inalcik and Cemal Kafadar, eds., *Suleyman the Second and His Time* (Istanbul: Isis Press, 1993), p.348.

- 46 Avigdor Levy, *Jews, Turks, Ottomans: A Shared History, Fifteenth through the Twentieth Century* (Syracuse Uni.Press, 2003).
- 47 Ibid.
- 48 Muhsin Mahdi, 'Islamic Philosophy', in *The New Encyclopaedia Britannica*, Macropedia, 1987, vol.22, pp.24– 25.
- 49 Eugene A. Myers, *Arabic Thought and the Western World* (New York: Frederick Ungar Publishing, 1964), p.30.

YAZARLAR

AHMED İSA

15 Haziran 2008 tarihinde hayatını kaybetmiş olup, onun **Müslümanların Rönesansa Katkısı** adlı bu eserinin nihaî halini Dr. Osman Ali tamamlamıştır. Dr. İsa; Nevada Üniversitesi'nde (Reno ABD), 1967 ila 1991 yılları arasında öğretim üyesi ve profesör idi. Çok kültürlü edebiyat ve yaratıcı yazım dersleri veriyordu. Afrika ve Ortadoğu edebiyatındaki uzmanlığıyla tanınıyordu. Hindistan'da dünyaya gelmiş, yaşamının ilk dönemini Güney Afrika'da, Pietermaritzburg ve Durban kentlerinde geçirmişti. Irk ayrımcılığının egemen olduğu Güney Afrika'da büyüme deneyimi, ona yaratıcı eserleri için ilham kaynağı olmuştu. Dr. İsa ayrıca Kuzey Nevada İslam Cemiyeti'nin de kurucusuydu. Bu cemiyeti 1960'lı yıllarda birkaç üyeden, günümüzde birkaç bin üyesi olan bir örgüte dönüştürmeyi başardı. 2003 yılında Uluslararası Kuzey Nevada Merkezi'nden "Nevada ve kültürel bakımdan farklılıklar taşıyan nüfusunu, ulusal ve uluslararası alanda birbirine bağlama" başarısı nedeniyle Uluslararası Vatandaş Ödülü aldı.

OSMAN ALİ

Kanadalı bir Ortadoğu Araştırmaları profesörüdür. Ortadoğu tarihi ve politikaları konusunda yaygın eserler vermiştir. Guelp-h-Kanada Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler dalında yüksek lisans yapmış ve Toronto Üniversitesi'nde de aynı alanda doktorasını tamamlamıştır. 1994-1998 yılları arasında Toronto, Ryerson Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Bölümü'nde doçent olarak çalıştı. Halen Irak, Erbil'deki Selahaddin Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Dr. Ali ayrıca Irak'ın Kürdistan bölgesindeki Kürt-Türk Araştırmaları Merkezi başkanıdır. İlgi alanı Kürt tarihi ve politikalarıdır.

IIIT Özet Kitaplar Serisi

IIIT Özet Kitaplar Serisi, okuyucuya orijinal eserin içeriğine ilişkin ana fikri sunmak için tasarlanmış, Enstitü'nün temel yayınlarının kısaltılmış nüshalarından oluşan önemli bir seridir. Kısa, okunması kolay ve zamandan tasarruf sağlayan bir formatta hazırlanan rehber niteliğindeki bu özet metinler; asıl yayının dikkat ve özenle hazırlanmış genel bir çerçevesini sunmakta ve okurları asıl yayını daha yakından keşfetmeye teşvik etmesi umulmaktadır.

Müslümanların Rönesansa Katkısı adlı bu eser, İslam dünyasının muazzam katkıları olmaksızın Avrupa'da Rönesans'ın gerçekleştiremeyeceği tezini savunmak için Batılı araştırmacıların eserlerinden yararlanılarak yazılmış bir kitaptır. Hemen hemen bin yıl boyunca İslam, dünyanın diğer tüm devletlerden daha geniş topraklara yayılan önde gelen medeniyetlerinden birisidir. İslam, sınıflar ve ırklar arasındaki sosyal ayrımları ortadan kaldırdı; insanların ahlâk ve etik kurallarına uydukları sürece, dünyanın nimetlerinden yararlanabileceğini açıkça vurguladı ve en azından asırlardır kayıp olan kadim bilgiyi yeniden canlandırdı. İslam Âlimlerinin dehası Avrupa'da entelektüel geleneği tetikledi ve yedi asrı aşan bir süre boyunca, Arapça bilimin uluslararası dili oldu. Tuhaf ki, o zamandan bu yana İslam mirası göz ardı edilmiş ve tarihe gömülmüş halde durmaktadır. **Müslümanların Rönesansa Katkısı** adlı bu eser, bu yanlışlı gidermek ve İslamî rönesansla başlayan ve yan ürün olarak Batı Rönesansını doğuran bir "altın çağ"ın tarihi hakikatlerini ortaya çıkarmak üzere yola çıkan ciddi bir girişimdir.

John Esposito, ABD, Georgetown Üniversitesi, Prens el-Velid bin Talal Kürsüsü, Müslüman-Hristiyan Anlayışı Bölüm Müdürü ve Öğretim Üyesi.

Müslümanların Rönesansa Katkısı adlı bu eser, akademisyenler, öğrenciler ve genel okuyucu için mutlaka okunması gereken bir eserdir. Müslümanlar tarafından dünya çapında bir medeniyet yaratıldığını ve bu medeniyetin Batı medeniyetine katkılarının unutulduğu ve uzun yıllardır göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır.

Charles E. Butterworth, ABD, Maryland Üniversitesi, emekli öğretim üyesi

İslam medeniyetinin geniş ve genel bir değerlendirmesiyle ilgilenen herkes, bu medeniyetin başlıca olayları ve gelişimine en çok katkıda bulunanların eserlerine yakından aşina birisi tarafından yazılan bu eserden dolayı, Ahmed İsa tarafından anlatılan öyküye ve Ahmed İsa'nın eserinin gün ışığına çıkmasına yardım eden Dr. Osman Ali'ye minnettar kalacaklardır. Uzun yıllar boyu, İslam'ın kökeni ve insanlığın bilgisine yapılmış büyük katkıların öyküleri, bu olayları sempatik bakış açısıyla ve kendileri gibi insanları nasıl etkilediği açısından bakmaya istekli olmayan -bir başka ifadeyle bu muhteşem olayın gerçek yüzünü tam olarak görmek istemeyen- kişiler tarafından anlatılmıştır. Ahmed İsa ve Dr. Osman Ali burada İslam medeniyetine ilişkin bütüncül bir anlayış sunuyor ve bunun için hepimiz minnettar olmalıyız.

Dr. Douglas Johnston, ABD, Uluslararası Din ve Diplomasi Merkezi Kurucusu ve Bşk.

Bu kitap bin yıl önce İslam'ın şemsiyesi altında sanat ve bilimlerde -din özgürlüğü dâhil- çıkar açan çalışmaları anlatmada çok başarılı bir görev üstlenmektedir. Batılıların okumasını şiddetle tavsiye ediyorum. Böylece batılılar, modern medeniyete yaptıkları bu önemli katkılardan dolayı yasalara saygılı Müslümanların hak ettikleri takdiri onlara sunabilirler. Aynı şekilde tüm Müslümanlara da gelecekte benzer katkıları yapma bakış açısıyla, bu kitabı okumalarını tavsiye ediyorum.

